

Suomalaisen mediatutkimuksen historiaa 4

Tarmo Malmberg

Suomalaisen mediatutkimuksen historiaa -sarjassa esitellään tekijänsä uran tai alan kehityksen kannalta merkille pantavia töitä. Tarkoitus on samalla herättää kiinnostusta kotimaisen tutkimuksen historiaan, jonka kokonaisuus on edelleen laatimatta.

Määrällinen sisällön erittely ja vertaileva ulkomaanuutistutkimus

Raino Vehmas. *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto*. Turku: Turun Yliopisto, sosiologian laitos, 1964.

Suomalaisen mediatutkimuksen yhteiskuntatieteellistyminen 1950-luvulla tapahtui sosiologien voimin, mistä esimerkkinä on sarjan edellisessä osassa käsittelemäni Erik Allardtin ja muiden *Nuorison harrastustoiminta ja yhteisön rakenne* (1958). Muutos aiempaan merkitsi neljää seikkaa: ”siirtymää tutkijalähtöisistä aiheista sosiaalisina ongelmina koettuihin aiheisiin, aineistokeskeisyydestä metodikeskeisyyteen, yksilösuorituksesta ryhmätöihin ja eurooppalaisista keskustelukumppaneista amerikkalaisiin” (Malmberg 2019c, 250). 1960-luvulla nämä piirteet yhdistettiin mediatutkimukseen, jota aikalaiset pitivät modernina verrattuna sitä edeltäneeseen, vanhanaikaisena koettuun hermeneuttis-humanistiseen tutkimukseen. Aristoteleen retoriikan hengessä, joskin Harold Lasswellin (1948, 37–38) kautta välittyneenä, jaettiin uusi tutkimuskäytäntö tavallisesti kolmeen osaan: lähettäjä-, sanoma- ja vastaanottajatutkimukseen. Kukin niistä edellytti tilastomatemaattista aineistonkäsittelyä. Sanomatutkimuksessa se merkitsi sisällön erittelyn ja vastaanottotutkimuksessa haastattelututkimuksen metodiikan omaksumista; lähettäjä tutkimuksen kohdalla käytäntö vaihteli, koska se oli näitä hankalampi kohde. Erik Allardtin ja kumppaneiden työ edustaa haastattelutiedon keruulle nojaavaa tutkimusta, joka sittemmin sai monia seuraajia. Raino Vehmaksen *Sanomalehtien ulkomaanaineisto* on taas esimerkkinä uudenlaisesta sanomatutkimuksesta, joka määrällisyydessään poikkeaa Helge Mieltusen ja Eino Suovan hermeneuttis-laadullisesta tutkimusotteesta (Malmberg 2019a; 2019b).

Raino Vehmas (1929–1979) oli vuonna 1960 kuolleen Eino Suovan seuraaja Yhteiskunnallisen Korkeakoulun professorinvirassa. Alan Suomessa ainoan oppituolin nimike muutettiin samassa yhteydessä sanomalehtiopista sanomalehti- ja tiedotusopiksi. Nimensä vaihdos kieli tarpeesta laajentaa mediatutkimusta ja -opetusta sanomalehdestä

muihin joukkoviestimiin. Samalla siihen sisältyi tietoinen pyrkimys nykyaikaistaa tutkimusta yhdysvaltalaisen *mass communication research* -perinteen suuntaan (Vehmas 1985 [1967], 1). Kuten Vehmas (1964, 465) virkaanastujaisesityksessään toteaa, oli sisällön erittelyllä tässä perinteessä erityisasema: mediatutkimuksen (Vehmaksen termin mukaan kommunikaation tutkimuksen) ”[i]tsenäisesti kehitetyksi tutkimusmenetelmäksi [voitiin] varsinaisesti lukea vain sisällönanalyysi”. Muut menetelmät olivat mediatutkimuksen lainatavaraa lähitieteiltä. Tätä Vehmas ei pitänyt ongelmana, koska metodipainotteisen tiedekäsityksen sijaan hän korosti ”yhtenäisen teorian luomisen mahdollisuutta” (emt.). Tämä taas edellytti, että mediatutkimuksen käyttämien menetelmien tuli mahdollistaa keskenään vertailukelpoisten havaintojen ja siten yleistysten tekeminen. Juuri tämä on sisällön erittelyn tavoite sellaisena kuin Bernard Berelson sen vaikutusvaltaisessa, Vehmaksenkin lukemassa kirjassaan *Content Analysis in Communication Research* esittää.

Berelsonin (1952, 18) aikanaan usein toistetun määritelmän mukaan sisällön erittely on ”viestinnän ilmisisällön objektiivisen, systemaattisen ja määrällisen kuvauksen tutkimuksen tekniikka”. Määritelmä tulee ymmärrettäväksi, kun ottaa huomioon sen taustalla olevan lähtökohdan, joka korostaa luonnontieteille ominaista matemaattista tieteenihannetta. Matemaattinen metodi nähtiin myös uudessa mediatutkimuksessa tutkimuksen tieteellisyyden takeena. Samalla se avasi tutkimukselle mahdollisuuden, joka ei ollut vastaavalla tavalla laadullisen erittelyn ulottuvilla. Nimittäin jos tarkoitus on vertailla keskenään lukuisten sanomalehtien vuosikertojen kaltaisia suuria aineistoja, on matemaattista apparaattia vaikea välttää. (Siksi tilastomatematiikka on taas palaamassa mediatutkimuksen keskikentälle verkkoviestinnän *big datan* tutkimuksessa.) Yksi tällainen vanha tutkimusalue on vertaileva ulkomaanuutistutkimus (sen esittelyä ks. Pietiläinen 1998). Vehmaksen *Sanomalehtien ulkomaanaineisto* onkin meillä ensimmäinen tämän alueen tutkimus, jossa määrällistä sisällön erittelyä on laajasti sovellettu.

1900-luvun taitteesta lähtien journalismitutkimuksella on ollut kaksi premissiä, jotka Vehmaskin allekirjoittaa. Toisen mukaan nyky-yhteiskunnassa ihmisten maailmanmenosta muodostama kuva riippuu ratkaisevassa määrin siitä, mitä tietoja he lehdistä tai muista joukkoviestimistä saavat (vrt. Löbl 1903, 223–224). Toisen mukaan jopa parhaat sanomalehdet ja mediat voivat syyllistyä yksipuoliseen ja vääristelevään tiedonvälitykseen silloin, kun kyse on monimutkaisista tapahtumakuluista ja tilanteista, joissa lehdet ovat liikaa oman maailmankuvansa ja taustaintressiensä vankeja (vrt. Lippmann & Merz 1920). Yhdessä nämä kaksi premissiä ovat huolestuttavia silloin, kun ”[s]anomalehden tehtävänä on objektiivista, oikeasuhteista ja merkityksellistä tietoa levittämällä auttaa yksilöä suunnistautumaan kaikissa jo olevissa ja potentiaalisissakin toimintakenttissään” (Vehmas 1970, 10). Nimittäin jos ihmisten tiedot välittömän kokemuspäirinsä ulkopuolisista asioista ovat peräisin journalistisista medioista samalla, kun nämä antavat maailmasta puutteellisen kuvan, miten voidaan välttyä skeptiseltä suhtautumiselta medioiden tiedonvälitystehtävään? Kysymys on yksi niitä, jotka oppialan alusta alkaen ovat yhä uudestaan motivoineet mediatutkimusta (skepsiksestä kohdistettuna digitalisoituaan mediakenttään ks. tuore Lehman 2020).

Vehmaksen työn valmistui ajankohtana, jolloin lehdistön arvostelu oli taas kerran noussut puheenaiheeksi. Meilläkin oli luettu mediatutkimuksen saksalaisen *Publizistik*-oppisuunnan edustajan Walter Hagemannin kiistakirja *Dankt die Presse ab?* (1957), jossa tekijä kohdistaa murska-arvostelun kaupallistunutta ja pinnallistunutta lehdistöä

kohtaan. Hagemannin argumentaatio on pääosin sama kuin Jürgen Habermasin teoksessaan *Julkisuuden rakennemuutos* (1962, 158–255) esittämä. Kuitenkaan Suomessa ei tuolloin kukaan vielä tiennyt Habermasin kirjasta, mutta Hagemannin vastaava oli kyllä luettu (Hemánus 1965, 4; Vehmas 1962d/II). Kirjassaan Hagemann (1957, 85–97) kiteyttää lehdistön arvostelunsa sanaleikkiin: sanomalehdissä tyhjänpäiväinen aineisto (*das Nichtige*) on syrjäyttänyt tärkeän aineiston (*das Wichtige*). Tämä on johtanut jopa niin pitkälle, että taidokkaasti kerrottu vale korvaa paljaan totuuden (emt., 96). Vastaavanlainen kärjistyksen löysi tiensä suomalaiseen keskusteluun, kun *Katsaus*-lehti julkaisi vuonna 1961 kolme lehdistökriittistä kirjoitusta (Hemánus 1961; Rutanen 1961; Särmä 1961). Vehmas (1962a) vastasi niihin *Suomalaisen Suomen* palstoilla, joilla väittely jatkui vielä Pentti Särmän (1962) ja Vehmaksen (1962b) kesken (ks. myös Eskelinen 1962a; 1962b). Selvästikin saman polemiikin terästäjänä Vehmas (1962d) käsitteli Suomen lehdistön tilaa myös laajassa kaksiosaisessa kirjoituksessa, jonka Yhteiskunnallisen Korkeakoulun opiskelijalehti *YYKOO* julkaisi.

Keskustelun kuluessa nousi esiin kysymys mielipidekirjoittelun riittävydestä perustelemaan väitteitä kotimaisen sanomalehdistön surkeasta tilasta. Vehmas (1962a, 37–38) penäsi lehdistökriitikoiltamme näyttöä tutkimuksista, ”joissa maamme lehtimieskunnan emotionaalisuus, asenteiden jäykkyys ja tiedollinen passiivisuus on havaittu poikkeuksellisen korkeiksi”. Särmä (1962, 178) taas sivalsi takaisin toteamalla, että ennen kuin ”toht. Vehmas osoittaa vakuuttavampaa asiantuntemusta”, hänen käsityksiään on pidettävä lähinnä itsetehostuksena. *Sanomalehdistömme ulkomaanaineisto* on Vehmaksen akateeminen panos käytyyn keskusteluun, erityisesti vastaus ulkomaantoimitaja Pasi Rutaselle. Kiistakirjoituksessaan Rutanen (1961) katsoi, että läntiset uutistointit (”UPI, AP, STT jne.”) ja niitä lähteinään käyttävät suomalaiset sanomalehdet tarjoavat lukijoilleen propagandistisen kuvan maailmantapahtumista. Vehmaksen työ on laadittu tällaisten käsitysten tieteelliseksi koettelemiseksi. Eli kuten hän toteaa: ”[M]aassamme virinnyt lehdistöpoliittinen keskustelu on tuonut enemmän esille näkemäksi kuin todistelua lehdistömme tilasta.” (s. 14–15.) Tämä epäsuhta on puolestaan tehnyt selväksi ”lehdistötutkimuksen lisäämisen vaateen, etenkin sisällönanalyysin tarpeellisuuden” (s. 11). Vehmas ei kuitenkaan pitänyt sisällön erittelyä yksinomaan moitteettomana välineenä. Antti Eskolan (1962, 112) tapaan hän katsoi, että se oli ”monessa suhteessa vielä alkeellinen” (Vehmas 1964, 465). Jo tuohon aikaan arvio menetelmän rajoituksista ei muutenkaan ollut harvinainen kotimaisissa tutkijapiireissä (vrt. Rommi 1968, 101–102).

Vehmaksen työ kohdistuu otantatekniikkaa hyväksi käyttäen suomalaisen sanomalehdistön vuoden 1961 ulkomaanaineistoon. Tutkituiksi sanomalehdiksi on valittu kaikki pääkaupungissa ilmestyvät päivälehdet (levikiltään suurimmasta pienimpään *Helsingin Sanomat*, *Uusi Suomi*, *Suomen Sosialidemokraatti*, *Kansan Uutiset*, *Maakansa* ja *Päivän Sanomat*) sekä muualla ilmestyvistä lehdistä puoluekannaltaan riippumattomat *Turun Sanomat* ja *Forssan Lehti*, kokoomuksen lehdistä *Aamulehti* (Tampere) ja *Etelä-Suomi* (Kotka), maalaisliiton lehdistä *Savon Sanomat* (Kuopio) ja *Karjalan Maa* (Joensuu), sosialidemokraattisista lehdistä *Kansan Lehti* (Tampere) ja *Eteenpäin* (Kotka) sekä kansandemokraattisista lehdistä *Kansan Tahto* (Oulu) ja *Hämeen Yhteistyö* (Tampere). Lehtien numeroista on tasavälisellä poiminnalla valittu neljä tarkkailuviikkoa, joiden kaikki numerot ovat muodostaneet tutkimusaineiston. Lehtien ulkomaanaineisto on luokiteltu ulkomaan uutisiin ja muuhun ulkomaanaineistoon. Kansainvälisen Lehdistöinstituutin IPI:n aiemman vastaavan tutkimuksen mukaisesti ne on aiheeltaan jaettu 14 luokkaan:

sota; politiikka; ulkomaansuhteet; puolustus; talous; kulttuuri; kasvatustiede ja tekniikka; sosiaaliset tapahtumat; human interest; onnettomuudet; urheilu; uskonto; muut. Luokat on tiivistetty viiteen: asia-, sosiaalisiin, human interest- urheilu- ja muihin uutisiin. Juttujen lehdissä saama tila on mitattu käyttäen mittayksikkönä palstasenttimetriä tavoitteena puolen sentin tarkkuus (palstan leveyttä ei standardoitu). Aineisto on luokiteltu uudelleen, kun on käynyt ilmi, että alkuperäinen luokitus on nojannut asivirheille. Esipuheesta käy ilmi, että Vehmaksen apuna työn tässä osassa ovat olleet hänen seminaarilaisensa Riitta Harkoma, Sini Seitsalo ja Irma Wiklund. Heistä viimeksi mainittu, joka toimi myös lehdistö- ja tiedostusopin assistenttina, on tekijän mukaan osoittanut ”erittelyn mittaus- ja laskentavaiheessa---lannistumatonta uutteruutta” (s. 6).

Tehtävänasettelussaan Vehmas korostaa kahta seikkaa, jotka perustelevat nimenomaan määrälliseen sisällön erittelyyn turvautumista: deskriptiivisyyttä ja eksploraatiivisuutta. Ensinnäkin Vehmas pitää työtään kuvailevana eikä normatiivisena, koska ”ei ole objektiivisia kriteerejä sille, millainen sija esimerkiksi Yhdysvaltoja tai Afrikkaa koskeville uutisille tulisi pitkänkään tähtäimen puitteissa antaa” (s.18). Normatiivinen tutkimus edellyttäisi laatukriteerien eksplikointia, mutta kuvailevassa erittelyssä riittävät määrät (vrt. Vehmas 1967, 56). Toiseksi Vehmas ymmärtää työnsä aineiston keräämiseksi hypoteesin muodostusta varten eikä suoraan hypoteesin testaamiseksi, mikä olisi hänen oman tieteenäkemyksensä mukaan edellistä tieteellisesti vahvempi ratkaisu. Syy tähän on siinä, että tekijän mukaan ”[u]lkomaanuutisten käyttöön voimakkaasti vaikuttavista tekijöistä jäävät tuntemattomiksi mm. toimitusorganisaatioon liittyvät ja tekniset seikat, ennen muuta se tapa, jolla tietotoimiston materiaali välitetään lehdille” (s. 19). Näin ei tutkijalla ole välineitä tulkita saatuja määrällisiä eroja riittävällä tarkkuudella. Mutta kun määrät on laskettu, voidaan asettaa kysymys siitä, ”[m]itä yleisiä oletuksia lehdistömme ulkomaanuutispolitiikasta on näiden erittelyjen pohjalta muotoiltavissa” (s. 20).

Tehtävänasettelunsa mukaisesti Vehmas on kerännyt tietoa kolmesta tekijästä, jotka vaikuttavat lehtien ulkomaanaineistoon: siitä 1) kuinka paljon ulkomaanaineistoa lehdissä suhteellisesti on, 2) millä tavalla se on painottunut ja 3) mitä lähteitä sen hankinnassa on käytetty. Koska ulkomaanaineiston määrään lehdessä vaikuttavat paitsi lehdien koko myös toimituksellisen ja muun aineiston (mainosten ja ilmoitusten) suhde, ja koska lehdet tukeutuvat aineistohankinnassaan eri lähteisiin (esimerkiksi *Helsingin Sanomat* käytti vuonna 1961 vähän Suomen Tietotoimiston palveluja), vertailukelpoisten muuttujien välillä on niiden tapa ulkomaankirjoituksissaan painottaa asioita. Eli kuten Vehmas sanoo: ”[L]ehdet nähdään tällöin ensisijaisesti tasaveroisina, kukin omaa erilaista tilamääräänsä jaottelevana.” (s. 16.) Siksi hänen sisällön erittelynsä pääanalyysi kohdistuu siihen, minkä painokertoimen tutkituissa lehdissä ovat saaneet kotimaanaineisto suhteessa ulkomaanaineistoon, ulkomaanuutiset suhteessa muuhun ulkomaanaineistoon sekä ulkomaanaineiston eri asiaryhmät suhteessa toisiinsa.

Sisällön erittelynsä tulokset Vehmas esittää 36 taulukossa, jotka täyttävät 120 tekstisivusta noin joka viidennen. Informaation runsaus on tyyppillistä vastaavanlaisille määrällisille mediatutkimuksille, joissa tutkimusstrategiana on varsinaisesti erotella merkityksetön numerotieto merkityksellisestä. Tässä apuna ovat tilasto- ja todennäköisyysmatemaattiset mitat kuten Vehmaksenkin käyttämät prosenttijakaumat ja korrelaatio kertoimet. Kansainvälisen ulkomaanuutistutkimuksen kannalta Vehmaksen työn kiintoisimmat tulokset liittyvät ulkomaanaineiston painotuksiin tai vinoumiin, jos asiaa halu-

taan nähdä kriittisessä valossa. Kaksi päätulostaan Vehmas tiivistää näin: ”1) Lehtien uutishuomio on voimakkaasti keskittynyt muutaman harvan maan ja lähinnä euro-amerikkalaisen kulttuurin piiriin” ja ”2) Maan kansainvälispoliittinen ominaispaino on sen saaman julkisuuden lähin säätelijä” (s. 90). Lehtien ulkomaan uutisoinnissaan käyttämistä lähteistä, pääosin siis STT:n lisäksi ulkomaisista uutistoimistojen aineistosta, Vehmas toteaa ikään kuin internet-ajan keskusteluja ennakoiden: ”Lähdetoimistojen merkitsemättä jättäminen rajoittaa usein lukijan mahdollisuuksia uutisten luotettavuuden punnitsemiseen.” (s. 118.)

Vehmas tarttui aiheeseensa aikana, jolloin keskustelu sekä sisällön erittelystä että ulkomaan uutisoinnista oli käynnistynyt niin Suomessa kuin muissakin Pohjoismaissa. Ei ole sattuma, että yksi ensimmäisistä sisällön erittelyn tutkimusstrategiseen merkitykseen huomiota kiinnittäneistä kirjoituksista meillä koski vaalipropagandan tutkimusta (Nousiainen 1957; sanalla propaganda ei tuolloin ollut samaa suppeaa negatiivista merkitystä kuin nykyään). Kun tehtävänä oli osoittaa lehdistön ja muiden joukkoviestinten aineiston tahaton tai tahallinen vinouma suuntaan jos toiseen, tarjoutui tehtävään määrällinen sisällön erittely. Sitä olikin sovellettu jo 1890-luvulla sanomalehtien uutisaineiston vähentymisen osoittamiseen Yhdysvalloissa (Speed 1893) ja uuden vuosisadan puolella sen lisääntymiseen osoittamiseen Saksassa (Stoklossa 1910). Walter Lippmann ja Charles Merz (1920, 3) puolestaan olivat pioneerityössään osoittaneet, kuinka sellaisen arvostetun lehden kuin *New York Timesin* ulkomaan uutisointi Venäjän vuoden 1917 kaksoisvallankumouksen ja sitä seuranneen kansalaissodan tapahtumista oli käytännöllisesti katsoen katastrofaalisen epäluotettava (*nothing short of disaster*). Lippmannin ja Merzin työ oli tosin määrällisen ja laadullisen tutkimuksen risteytys, koska siinä verrattiin tapahtumien todellista kulkua niiden kuvaukseen *NYT*:ssa. Kun tilastomatematiikka sekä todennäköisyysteoria kehittyivät maailmansotien välillä, ja kun mediatutkimus vakiintui Yhdysvalloissa akateemisenä alana 1940–1950-luvulla, syntyi määrällinen sisällön erittely nykyisessä mielessä. Tämä puolestaan mahdollisti Vehmaksen työn.

Sanomalehdistömme ulkomaanaineiston valmistuminen sijoittuu ajankohtaan, jolloin mediatutkijoiden pohjoismainen yhteistyö otti ensiaskeleitaan. Yhtenä yhteisen kiinnostuksen kohteena oli juuri ulkomaan uutistutkimus. Aihetta käsiteltiin ensimmäisessä pohjoismaisessa tapaamisessa Bergenissä elokuussa 1964. Tilaisuuden järjesti Pohjoismainen Kesäakatemia, jonka Tampereen opintopiiri oli Vehmaksen johdolla valmistellut esityksen Afrikan maiden (arabimaita lukuun ottamatta) uutisoinnista suomalaisissa sanomalehdissä (Hemánus 1964, 14). Samassa kokouksessa järjestettiin oireellisesti myös mediatutkijoiden ja konfliktitutkijoiden tapaaminen. Nimittäin juuri rauhan- ja konfliktitutkijat Johan Galtung ja Mari Holmboe Ruge (1965) julkaisivat pian kokouksen jälkeen klassikon maineen saaneen artikkelinsa ”The Structure of Foreign News”. Työssään Galtung ja Holmboe Ruge päätyivät samanlaisiin tuloksiin kuin Vehmas. Koska heidän tavoitteenaan oli teoreettisen mallin luominen, artikkelin voi nähdä eräänlaisena Vehmaksen tutkimusta valaisevana teoreettisena viitekehystenä. Sittemmin muukin ulkomaan uutistutkimus on päätenyt empiirisiltä tiedoiltaan ja teoreettisilta johtopäätöksiltään usein samankaltaisiin tuloksiin kuin Vehmas (ks. Kivikuru 1998, 200).

Vehmas oli koulutukseltaan sosiologi, joka vasta Turun Yliopistossa vuonna 1961 hyväksytyyn väitöskirjansa jälkeen suuntautui tutkijana joukkoviestinnän ja journalismin kysymyksiin (Vehmaksen henkilötiedoista ks. Kuka kukin on 1978, 1071). Yhteiskunnallisen Korkeakoulun lehdistö- ja tiedotusopin professorin virkaan Vehmas pätevoityi sekä hankkimallaan lehtikäytännön kokemuksella *Turun Sanomien* toimittajana vuosina

1950–1961 että kahdella tieteellisellä monografialla, joista toinen nyt käsitellyn lisäksi on *Lehtimieskunnan ammattirakenne ja sen muuttuminen 1900-luvulla* (1963). Siteeratuin ja muistetuin hänen julkaisuistaan on kuitenkin vuoden 1964 virkaanastujaisesityelmä ”Lehdistö- ja tiedotusopin tavoitteista” (ks. Nordenstreng 1972, 24; Pietilä 2000, 17; Pietilä ym. 1990, 169; Teikari 1985, 44–45). Siinä Vehmas (1964, 466) käsittelee saksalaisen sanomalehtitieteen ja amerikkalaisen kommunikaatiotutkimuksen suhdetta todeten, että ”[s]aksalainen tutkimus on suurelta osin jäänyt---eräänlaisen kamaritieteilyn asteelle”. Kolme vuotta myöhemmin Vehmas (1985 [1967], 1) ilmaisi saman vielä kärjekkäämmin sanoen, että hänen professorikaudellaan oppiaine on pyrkinyt ”irti saksalaisesta Publizistikin raskassoutuisesta, suurelta osin hedelmättömästä perinteestä”. Vehmaksen lehdistökäsitystä ymmärtää kuitenkin paremmin, jos näiden negatiivisten määritysten sijaan ottaa lähtökohdaksi seuraavan: ”Meikäläiseksi tutkimuslinjaksi on pyrittävä kehittämään kompromissi amerikkalaisen empirismin ja saksalaisen käsitetarkkuuden välillä.” (Vehmas 1964, 466.) Perustelen lopuksi, miten tämän synteessin pohjalta syntyy Vehmaksen edelleenkin kiinnostava näkemys lehdistötutkimuksen ja lehdistön luonteesta. Erotan siinä kolme kysymystä: 1) lehdistötutkimuksen tieteenihanteen, 2) lehdistön tarkoituksen tai luonteen ja 3) sanomalehdistön yhteiskunnallisena instituutina.

Toisen maailmansodan jälkeisen uuden suomalaisen sosiologipolven edustajana Vehmas tunsu ymmärrettävää vetoa Yhdysvaltoihin ja sen vaikutusvaltaiseen yhteiskuntatieteeseen. Kiinnostuksesta kielii sekin, että hän teki prosessorina ollessaan kaksi opintomatkaa USA:han. Vaikka Vehmas muiden tapaan omaksui Atlantin takaa empiirisen sosiaalitutkimuksen välineitä, käsiteltävässä tapauksessa siis erityisesti sisällön erittelyn menettelytapoja, hän ei pitänyt *mass communication researchin* tuloksia Suomen oloihin suoraan siirrettävinä. Vehmakselle lehdistö- ja tiedotusopin, siis nykytermein media-tutkimuksen, tehtävänä oli koota havaintotiedoista yleispätevä ja yhtenäinen teoria. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut mediailmiöiden erityispiirteiden häivyttämistä. Suomi ei ollut Yhdysvallat, siksi suomalaista lehdistöä tuli tutkia sen omista edellytyksistä ja olosuhteista käsin. Tämä käsitys sopii hyvin yhteen historistisen tai kontekstualistisen tiedekäsityksen kanssa, joka mediatutkimuksessa on ollut edustettuna yhtä hyvin saksalaisessa sanomalehtitieteessä, Frankfurtin koulukunnassa kuin anglosaksisessa kulttuuritutkimuksessa.

Vehmaksen vastaus kysymykseen sanomalehden tarkoituksesta tai luonteesta on kaksiosainen. Yhtäältä sanomalehden tehtävänä on ”mielipiteen luominen ja tervehdyttäminen yhteisölle tai yksilölle merkitsevissä asioissa ja tarvispuiden antaminen lukijakunnalle pätevän itsensä hallitsemisen rakennelmaa varten” (Vehmas 1962d/I). Toisaalta tätä tavoitetta voivat palvella sanomalehden kaikki kolme pääasiallista aineistotyyppiä: informoivat, opettavat ja viihdyttävät jutut. Yksittäisen lehden luonne ja lukijakunnan koostumus ratkaisee, minkä painon kukin niistä saa. Värikkääseen tyyliinsä Vehmas (1962c, 10) ilmaisee asian esimerkiksi näin: ”[E]ri lehtien saaman suosion erilaisuudesta voidaan päätellä, ettei keskimääräinen lukijakunta ole halukas nauttimaan kovinakaan suurta annosta tiedon kuivamuonaa ilman paksua kerrosta kepeän aineksen hilloa”. Toisin sanoen Vehmas ei näe lehteä yksipuolisesti uutisvälineenä tai mielipideforumina, vaan ottaa huomioon sen eri lukijaryhmien tiedolliset valmiudet ja yksilölliset tarpeet.

Vehmaksen käsitys sanomalehden tehtävästä ihmisten informoinnin välineenä sanan laajassa mielessä ja eri keinoin on liberaali ja yksilökeskeinen. Sen sijaan hänen käsityksensä journalismista yhteiskunnallisena laitoksena on korporatiivinen ja kollektiivinen. Toisin sanoen sanomalehtiväki muodostaa Vehmakselle erityisryhmän, jolle yhteiskunta on antanut toimintavapauden, jotta ammattikunta palvelisi yhteiskunnan kokonaisuutta parhaalla mahdollisella tavalla. Tällä on kaksi tärkeää seurausta lehdistön luonteen ymmärtämiselle yhteiskunnallisena instituutiona. Ensimmäinen toimittajakunnan itsensä korporaationa tai ammattiryhmänä tulee säädellä omaa toimintaansa, eikä tätä tehtävää tule antaa ulkopuolisille – poliittisille ja taloudellisille – tahoille. Toiseksi, ja tämä puoli on edellistä useammin jäänyt huomaamatta, toimittaja ei lehteen kirjoittaessaan esiinny yksityishenkilönä vaan sanotun yhteiskunnallisen roolin kantajana eli ”institutionalisoituna persoonana” (emt., 12). Nämä molemmat puolet määrittävät sitä, missä suhteessa ammattijournalismi poikkeaa kaikesta muusta journalistiseksi katsottavasta julkaisutoiminnasta.

Vehmaksen mediatutkimuksellisesti kiinnostava julkaisutoiminta jakautuu kahteen osaan, akateemiseen ja ei-akateemiseen. Jälkimmäinen osa on usein mielenkiintoisempi kuin edellinen, koska sen puitteissa Vehmas saattoi tehdä enemmän oikeutta ”saksalaiselle” puolelleen. Toisin sanoen ei-akateemisissa kirjoituksissaan hän kykeni käsittelemään yleisiä periaatteita, jotka detaljitutkimuksissa väistämättä saavat sivuosan. Siksi tasapainoisin ja sympaattisin Vehmaksen töistä on yleistajuinen *Lehdistööppi*-kirjanen (1970), joka on eripainos WSOY:n *Tiedon portaat* -sarjassa edellisenä vuonna ilmestyneestä kirjoituksesta. Siinä tulee hyvin esiin Vehmakselle (1962b, 179) ominainen ”rakkaus lehdistöön”, joka ilmeni laajana näkemyksenä sanomalehden tehtävästä elämän koko kirjon esille tuojana. Ehkä ei ole sattuma, että Vehmas kirjassaan myötä jätti jäähyväiset akateemiselle uralle ja siirtyi vuonna 1970 professorinvirasta *Aamulehden* päätoimittajaksi. Uudella vuosikymmenellä tällainen lehdistökäsitys oli ”punaisessa” Tampereen yliopistossa koditon.

Kirjallisuus

- Allardt, Erik; Jartti, Pentti; Jyrkilä, Faina & Littunen, Yrjö (1958). *Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Berelson, Bernard (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe: Free Press.
- Eskelinen, Heikki (1962a). Ulkomaanuutiset. aineistosta ja valintaperusteista. *Suomalainen Suomi* 30:5, 282–286.
- Eskelinen, Heikki (1962b). Ulkomaanuutiset: arvonäkökohtia ja arveluttavuuksia. *Suomalainen Suomi* 30:6, 357–363.
- Eskola, Antti (1962). Sisällönanalyysin uusista suuntauksista. *Politiikka* 4:2, 112–119.
- Galtung, Johan & Holmboe Ruge, Mari (1965). The Structure of Foreign News: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research* 2:1, 64–90. <https://doi.org/10.1177/002234336500200104>
- Habermas, Jürgen (1962). *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied: Hermann Luchterhand.
- Hagemann, Walter (1957). *Dankt die Presse ab?* München: Isar.
- Hemánus, Pertti (1961). Suomalaisen journalistiikan rasitukset. *Katsaus* 5:6, 12–14.
- Hemánus, Pertti (1964). Lehdistöntutkimus Pohjoismaisen Kesäakatemian ohjelmassa. *Sanomalehtimies – Journalisten* 5/1964, 12–14.
- Hemánus, Pertti (1965). 60-luvun lehdistöongelmat. *Teekkari* B1, 4–6.

- Kivikuru, Ullamaija (1998b). Epilogi: koskaan et muuttua saa? Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija & Pietiläinen, Jukka (toim.). *Uutisia yli rajojen: ulkomaanuutisten maisema Suomessa*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 200–221.
- Kuka kukin on (1978). *Kuka kukin on: henkilötietoja nykypolven suomalaisista*. Helsinki: Otava.
- Lasswell, Harold D. (1948). The Structure and Function of Communication in Society. Teoksessa: Bryson, Lyman (toim.). *The Communication of Ideas: A Series of Addresses*. New York: Institute for Religious and Social Studies, 37–51.
- Leman, Nicholas (2020). Can Journalism Be Saved? *New York Review of Books* 67:3, 39–42.
- Lippmann, Walter & Merz, Charles (with the assistance of Lippmann, Faye) (1920). A Test of the News: An Examination of the News Reports in the New York Times on Aspects of the Russian Revolution of Special Importance to Americans, March 1917–March 1920. *New Republic* 23:3, Supplement, 1–42.
- Löbl, Emil (1903). *Kultur und Presse*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Malmberg, Tarmo (2019a). Elokuva esteettisenä joukkoviestintänä. *Media & viestintä* 42:2, 141–145. <https://doi.org/10.23983/mv.83376>
- Malmberg, Tarmo (2019b). Sanomalehtiopillista mediahistoriaa. *Media & viestintä* 42:3, 213–217. <https://doi.org/10.23983/mv.85782>
- Malmberg, Tarmo (2019c). Mediatutkimuksen yhteiskuntatieteellistyminen. *Media & viestintä* 42:4, 246–252. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/88454>
- Nordenstreng, Kaarle (1972). Joukkotiedotus yhteiskunnallisena voimana. Virkaanastujaisesityelmä Tampereen Yliopistossa 6.12.1971. *Aika* 66:1, 20–25.
- Nousiainen, Jaakko (1957). Sisältöanalyysi poliittisen propagandan tutkimusmenetelmänä. *Valtio ja yhteiskunta: Valtiotieteellisen Yhdistyksen vuosikirja 1956* 16, 87–103.
- Pietilä, Veikko (2000). ”Tilastollinen” käänne ja suomalaisen yleisötutkimuksen alku. Teoksessa Levo-Henriksson, Ritva & Ampuja, Marko (toim.). *Media ja me: juhla kirja professori Pertti Tiihosen 60-vuotispäivän kunniaksi*. Helsinki: Helsingin yliopisto, viestinnän laitos, 17–29.
- Pietilä, Veikko; Malmberg, Tarmo & Nordenstreng, Kaarle (1990). Theoretical Convergences and Contrasts: A View from Finland. *European Journal of Communication* 5:2–3, 165–185. <https://doi.org/10.1177/0267323190005002003>
- Pietiläinen, Jukka (1998). Ulkomaanuutistutkimuksen vaiheita ja tuloksia. Teoksessa: Kivikuru, Ullamaija & Pietiläinen, Jukka (toim.). *Uutisia yli rajojen: ulkomaanuutisten maisema Suomessa*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 15–43.
- Rommi, Pirkko (1968). En tidnings innehåll ur pressmonografisk synpunkt. Teoksessa: Torstendahl, Rolf (toim.). *Opinion och opinionsbildning som historiska forskningsobjekt: föredrag vid Nordiska fackkonferensen för historisk metodlära på Hässelby slott 4–6 maj 1967*. Oslo: Universitetsforlaget, 99–105.
- Rutanen, Pasi (1961). ”Kaukana tapahtumien todellisuudesta”. *Katsaus* 5:6, 14–17.
- Speed, Jno. Gilmer (1893). Do Newspapers Now Give the News? *Forum* 15, 705–711.
- Stoklossa, Peter (1910). Der Inhalt der Zeitung: Eine statistische Untersuchung. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 66, 555–565.
- Särmä, Pentti (1961). Kotomaamme kvasikuva. *Katsaus* 5:6, 17–19.
- Särmä, Pentti (1962). Ääni lahosta jalkapuusta. *Suomalainen Suomi* 30:3, 175–178.
- Teikari, Erkki (1985). Muutokset Vehmaksen kaudella. Teoksessa: Nordenstreng, Kaarle (toim.). *60 vuotta toimittajakoulutusta*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, 43–50.
- Vehmas, Raino (1962a). Lehtimiehet lahossa jalkapuussa. *Suomalainen Suomi* 30:1, 37–41.
- Vehmas, Raino (1962b). Kokonaisnäkemys lehdistöstä tarpeen. *Suomalainen Suomi* 30:3, 178–179.
- Vehmas, Raino (1962c). Aineiston valinta. Luento Suomen Kulttuurirahaston lehdistöseminaarissa Helsingissä 26.9.1962. *Sanomalehtimies – Journalisten* 7/1962, 8–12.
- Vehmas, Raino (1962d). Lehdistökeskustelumme perusteista. *YKKO* 4/1962, 4 [I]; 5/1962, 4 [II].

- Vehmas, Raino (1963). *Lehtimieskunnan ammattirakenne ja sen muuttuminen 1900-luvulla*. Turku: Turun Yliopisto., sosiologian laitos.
- Vehmas, Raino (1964). Lehdistö- ja tiedotusopin tavoitteista. *Suomalainen Suomi* 32:8, 462-468.
- Vehmas, Raino (1967). Lehdistö ja taide. Teoksessa *Taidekasvatus: taidekasvatusseminaari Jyväskylässä 13.–18.6.1966*. Helsinki: Suomen Kulttuurirahasto, 55–65.
- Vehmas, Raino (1970). *Lehdistööoppi*. Porvoo: WSOY.
- Vehmas, Raino (1985 [1967a]). Lehdistö- ja tiedotusopin kehitysnäkymät. Tampereen Yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan iltakoulussa 12.12.1967 esitetty muistio. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle (toim.). *60 vuotta toimittajakoulutusta*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, liite 7.